

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

УДК 911.3

Олійник Ярослав Богданович,
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м.Київ, Україна
e-mail: oliynik_ya@univ.kiev.ua

ПАРАДИГМА РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ В СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Метою дослідження є розкриття сутності парадигми регіонального соціуму в суспільній географії через призму життєдіяльності населення.

Методика дослідження ґрунтується на застосуванні сучасних підходів в українській і зарубіжній географії щодо особливостей формування життєдіяльності населення, його структурних складових. Концепція розглядає розвиток регіонального соціуму під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед зовнішніх чинників найбільший вплив мають глобалізаційні виклики (метрополізаційні процеси, формування глобального ринку праці). В кожному регіоні проявляється специфіка дії регіональних чинників, зумовлених економічними, демографічними, соціокультурними, геополітичними, інформаційними, екологічними особливостями території.

Результати. Регіональний соціум розглядається як спільність людей, що проживають на певній території. Простежується декілька підходів до визначення суті, аналізу життєдіяльності населення. Відзначено, що одні з них є спробами комплексної характеристики, а інші характеризують окремі аспекти, сфери життєдіяльності людини. Виявлена структура життєдіяльності населення.

Наукова новизна. Розкритий механізм формування життєдіяльності населення регіону. Висвітлені особливості її структурних елементів.

Практична значимість статті полягає у висвітленні різноманітних видів діяльності, які і будуть виступати як функціональні форми (компоненти системи) життєдіяльності, які характерні для будь-якої територіальної спільності людей.

Ключові слова: регіональний соціум, парадигма, життєдіяльність населення, територіальна спільність людей.

УДК 911.3

Олійник Ярослав Богданович
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

Киевский национальный университет,
имени Тараса Шевченко, г.Киев, Украина
e-mail: oliynik_ya@univ.kiev.ua

ПАРАДИГМА РЕГИОНАЛЬНОГО СОЦИУМА В ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ

Целью исследования является раскрытие сущности парадигмы регионального социума в общественной географии через призму жизнедеятельности населения.

Методика исследования основана на применении современных подходов в украинской и зарубежной географии об особенностях формирования жизнедеятельности населения, его структурных составляющих. Концепция рассматривает развитие регионального социума под влиянием внешних и внутренних

факторов. Среди внешних факторов наибольшее влияние имеют глобализационные вызовы (метрополизационные процессы, формирование глобального рынка труда). В каждом регионе проявляется специфика действия региональных факторов, обусловленных экономическими, демографическими, социокультурными, геополитическими, информационными, экологическими особенностями территории.

Результаты. Региональный социум рассматривается как общность людей, проживающих на определенной территории. . Прослеживается несколько подходов к определению сущности, анализа жизнедеятельности населения. Отмечено, что одни из них являются попытками комплексной характеристики, а другие характеризуют отдельные аспекты, сферы жизнедеятельности человека. Выявлена структура жизнедеятельности населения.

Научная новизна. Раскрыт механизм формирования жизнедеятельности населения региона. Освещены особенности ее структурных элементов.

Практическая значимость статьи заключается в освещении различных видов деятельности, которые и будут выступать как функциональные формы (компоненты системы) жизнедеятельности, которые характерны для любой территориальной общности людей.

Ключевые слова: региональный социум, парадигма, жизнедеятельность населения, территориальная общность людей.

UDC 911.3

Yaroslav Oleynik Bogdanovich, Taras Shevchenko National University of
Corresponding Member of the APS of Kyiv, Kiev, Ukraine
Ukraine, Doctor of Economics Sciences, e-mail: oliynik_ya@univ.kiev.ua
Professor

PARADIGM OF SOCIAL GEOGRAPHY

The study is disclosure of paradigm of society in social geography through the prism of the population.

Methods of study based on the use of modern approaches to Ukrainian and foreign geography features on the formation of the population, its structural components. The concept considers the development of regional socio influenced by external and internal factors. Among the external factors have the greatest influence globalization or call (metropolizatsiyni processes of a global labor market). Each region is shown specificity of action of regional factors caused by economic, demographic, cultural, geopolitical, information, environmental features of the area.

Results. Regional society is seen as a community of people living in a particular area. . There has several approaches to determining fact, analysis of the population. It is noted that some of them are trying to complex characteristics, while others describe some aspects of applications. The observed structure of the population.

Scientific novelty. The mechanism of formation of the population of the region. The peculiarities of its structural elements.

The practical significance of the article is to highlight various activities that are and will act as a functional form (system components) life that are characteristic of any territorial community of people.

Keywords: regional society, paradigm, livelihood, territorial community of people.

Постановка наукової проблеми. У сучасній суспільній географії важливе місце посідає парадигма регіонального соціуму. Підхід до регіону

як соціуму (спільності людей, що проживають на певній території) висуває на передній план відтворення суспільного життя (населення і трудових ресурсів, освіти та охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища) та розвиток системи розселення. Він охоплює культурні, освітні, медичні, соціально-політичні та інші аспекти життя регіонального соціуму, синтезу яких регіональна наука із самого початку приділяла значну увагу [1]. Особливості регіонального соціуму формуються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед зовнішніх чинників найбільший вплив мають глобалізаційні виклики (метрополізаційні процеси, формування глобального ринку праці). В кожному регіоні проявляється специфіка дії регіональних чинників, зумовлених економічними, демографічними, соціокультурними, геополітичними, інформаційними, екологічними особливостями території.

Аналіз попередніх досліджень. В останні роки економіко-географічні дослідження все більше насичуються соціологічними та демографічними аспектами, що стосуються не тільки форм розселення та інших показників, але й висвітлення питань політичної організації, умов обслуговування, соціальної поведінки тощо. В різних роботах ці теми піддаються вивченню й аналізу у вигляді тих чи інших показників, залежно від інтересу автора до певної проблематики. Подальша гуманізація географічної науки зумовила вивчення повсякденних проблем і явищ суспільного життя [18].

Традиційні географічні об'єкти – промисловість, сільське господарство, транспорт, міста, населення, рекреація, сфера послуг і побуту, культура вже досліджуються досить давно. Тепер увага географів все більше зміщується до тих соціальних явищ, які в новій системі цінностей набувають значної уваги, але поки що недостатньо висвітлені у науковій літературі. Це соціальна й економічна нерівність, військові конфлікти, політична й адміністративна влада, добробут (якість життя), економічна недорозвиненість, залежність, злочинність, спорт, і т.ін. Все це підтверджує ту тенденцію в суспільній географії, що складається впродовж останніх десятиріч і суть якої полягає у тому, що центральним об'єктом дослідження постає людина разом із її різноманітними взаємовідносинами з суспільством і природою.

Метою дослідження є розкриття сутності парадигми регіонального соціуму в суспільній географії через призму життєдіяльності населення.

Виклад основного матеріалу. Суспільна географія, як наука, розглядає об'єктом свого дослідження не тільки людину як індивід, а й усю сукупність взаємовідносин людини чи територіальної спільності людей. Це насамперед відносини, у які вступають люди при сумісному проживанні на певній території, виробничі відносини. Також сюди слід віднести відносини людини з природою, які носять суспільний характер.

Міра і баланс цих відносин, темпи споживання природних ресурсів, можливості їх відтворення залежать не тільки від науково-технічних досягнень але й від соціально-економічних пріоритетів суспільства. Це загальне положення знаходить свій подальший розвиток: географічне середовище впливає на людину через виробничі відносини, які виникають у даному місці з продуктивними силами, першою умовою розвитку яких є властивості та умови цього середовища. У поняття економічних відносин включають і географічну основу, на якій дані відносини розвиваються. Таким чином, усі зв'язки людини (з іншими людьми, а також з економічним, соціальним і природним середовищем) носять суспільний характер. Сукупність відносин усіх членів суспільства відбиває в своїй єдності все суспільне життя, яке і є об'єктом науки [6].

Для розв'язання об'єктивних завдань суспільно-географічної науки потрібно виходити не тільки з екологічних, соціальних та економічних принципів, а й з глибокого економічного розуміння місця, ролі, динаміки урбаністичної структури та індивідуально-психологічних особливостей, національних традицій і звичаїв населення. Реалізація такого підходу неможлива без системи понять і методів, здатних із достатньою повнотою оцінити характер прямих і зворотних зв'язків між людиною, суспільством і природою в межах тієї чи іншої території або сфери діяльності населення.

Дослідження всієї різноманітності відносин між людиною, суспільством і природою саме і формує зміст такої важливої, на наш погляд, категорії суспільної географії як життєдіяльність населення. Даному поняттю ще не приділено належної уваги у науковій літературі, але разом із тим слід зазначити, що спроби його обґрунтування у географії вже були й раніше.

Вперше про необхідність для соціальної географії вивчати спосіб життя у всьому комплексі запропонував Р. М. Кабо [13]. Свого часу його виступи, а також доповідь на з'їзді географічного товариства СРСР (1947 р.) піддалися критиці. Частково це пояснювалося загальним «лівацьким» переконанням того часу проти уваги щодо населення як об'єкта економіко-географічного дослідження, а частково тим, що трактування способу життя за Р. М. Кабо меншою мірою, ніж потрібно було б, відображало найважливіші економічні аспекти цього поняття, і замінювалися (в перших, ранніх його працях) деякими неістотними рисами етнографії, особливостями одягу та ін.

Пізніше, в міру успіхів з розвитком географії населення, в поле зору дослідників все частіше проникають окремі аспекти способу життя населення. На перше місце слід, напевне, поставити риси, що пов'язані з формами розселення. При цьому не можна не згадати успішну співпрацю щодо вирішення цієї проблеми географів із містобудівниками й архітекторами, яких, як відзначають, К. С. Лейкіна [14], О.В. Машкова [15], завжди цікавлять первинні «клітини буття» того чи іншого населеного пункту (або цілої системи населених пунктів) у ході всього

циклу життєдіяльності людей, що їх населяють. Другий напрямок досліджень, що також активно розкривав одну із сторін географії життя людини — вивчення міжрайонних відмінностей у задоволенні потреб населення в житлі, дитячих закладах та ін., а також диференціація заробітної плати (власне, цей напрямок широко застосовувався при поясненні причин та напрямків міграційних потоків). По суті, при цьому спосіб життя вивчався з точки зору його рівня. Можна також назвати цілий ряд робіт, що розкривали природні умови заселеної населенням території, можливості рекреації заселених територій та інші аспекти. Саме у відповідності до певних параметрів способу життя склалися всі сучасні оціночні напрямки у сучасній соціальній географії, в тому числі і географічна інтерпретація у об'єктивних оцінок території, а також географія сфери обслуговування, яка розкрила цілий ряд важливих аспектів географічного уявлення про спосіб життя людини. Щодо комплексного розуміння поняття способу життя, то тут слід відзначити цілий ряд вчених, які найближче підійшли до висвітлення цього питання: Н. Т. Агафонов [1], А. А. Долинін [12], Г. М. Федоров [25] та інші. Як бачимо, географічною наукою накопичено значний фактичний матеріал, який хоч різнопланово і фрагментарно, але представляє географію населення.

Не обминули цього цікавого напрямку дослідження і зарубіжні географічні школи, хоч жодна з них і не проголошує своєю метою вивчення життєдіяльності населення. Американська географія значною мірою знаходиться під впливом біхевіористичних концепцій, і її трактування організації життя населення проводиться через вивчення поведінки людей під впливом внутрішніх збуджень [32]. При цьому недостатньо враховуються умови побуту та вплив природних та інших факторів. З іншого боку, американські географи трактують лише економічне вирішення (через вибір місця, здійснення тієї чи іншої покупки) проблеми, але не розглядають життєдіяльність населення в комплексному розумінні, залишаючи дане поняття для вивчення соціологам (особливо так званої чикагської школи) [30 ; 31]. Німецька антропогеографія (як і її сучасні наступники) також не ставить вивчення організації життя населення як особливу географічну проблему. Навіть у найбільш вдумливих представників даної школи детальні дослідження конкретних міст торкалися лише окремих аспектів способу життя.

Особливе місце у вирішенні даної проблеми займає французька школа «географії людини». Праці її представників найбільшою мірою наближаються до завдань географічного дослідження життєдіяльності людини, але з методологічного боку спостерігаються розбіжності, оскільки доробки французьких дослідників спрямовані на вивчення результатів взаємодії між природним середовищем і населенням [27; 28; 29]. Представники школи «географії людини» шукали пряму залежність занять господарською діяльністю і розселення від природних умов.

Життєдіяльність людини при цьому ставала одним із аспектів того індивідуального обличчя даної території, відтворення якого розглядалось, як найважливіша мета дослідження географічної конкретики. Прикладом приближення до проблематики географії населення служать праці відомих французьких географів Ж. Боже-Гарньє і Ж. Шабо [28], в яких вони розглядають статеву-вікову структуру міського населення, «поведінку сімей», здоров'я міського населення, контакти людей між собою, соціальні умови, види занять, рівень доходів та інше.

Спосіб життя – поняття, що використовується в соціальних науках для характеристики умов і особливостей повсякденного життя людей, у ньому фокусуються різні соціальні процеси, явища, що досліджуються географією. На нашу думку, в економічній та соціальній географії для більш повної і комплексної характеристики життя людини як індивіда чи певної ТСЛ разом з усіма її взаємозв'язками з суспільством і природою буде доцільніше використати і піддати детальному аналізу таку категорію як життєдіяльність[2].

Насамперед необхідно розмежувати ці поняття і вияснити їх суть. Спосіб життя, відзначає М. І. Фащевський [22] – це система типових для даної територіальної спільності людей процесів життєдіяльності: характер праці, побуту, режим відтворення, соціальна поведінка та інші. Вони визначаються конкретною системою відносин, що розвиваються в даній ситуації. Поняття життєдіяльності, на наш погляд, значно ширше і включає в себе усю різноманітність життєвих функцій у певних природно-географічних і соціально-економічних умовах, а також усю сукупність спільних відносин. Головною особливістю цього поняття, що виражає його сутність, є внутрішня цілісність суспільних відносин, що входять до нього.

Економічні зміни останніх років стали причиною великих і бурхливих змін у житті людей. Вони дають можливість для дослідження закономірностей поведінки і відносин людей у різних соціально-економічних умовах. Тому на сторінках наукових джерел суспільного напрямку все частіше зустрічається поняття життєдіяльності людини. У сучасній суспільній географії простежується декілька підходів до визначення суті, аналізу життєдіяльності населення. Вже зараз можна відзначити, що одні з них є спробами комплексної характеристики, а інші характеризують окремі аспекти, сфери життєдіяльності людини.

Просторово-часовий підхід до вивчення життєдіяльності у географічній науці запропонував Г.А. Гольц [8], який спробував на основі аналізу транспорту і розселення дати характеристику певній територіальній спільності людей. На його думку, розгляд розселення, наприклад, із боку виробництва, соціуму, демографії, культури, екології також обов'язково веде до вивчення територіальних взаємозв'язків у названих сферах, що в свою чергу неможливо без участі транспорту. Звідси дослідження в руслі «транспорт-розселення» не відкидає інших можливих аспектів вивчення цієї проблеми, а ніби умовно знімає з неї

найбільш загальний шар, пов'язаний із формуванням територіальних структур життєдіяльності. Соціальні зв'язки саме пов'язані з транспортом, тобто соціальна мобільність приймається автором в якості показника, що можна використати для виділення меж відповідних територіальних спільностей. Використовуючи також параметри часової організації, вчений визначає добові, місячні, сезонні, річні цикли життєдіяльності.

Такої ж думки дотримується І.В. Гукалова [10], яка розглядаючи територіальну організацію суспільства, зосереджує свою увагу головним чином на просторовому циклі життєдіяльності — добових, тижневих і річних поїздках, тобто переміщенні населення за певний період часу. Ці цикли дійсно включають широке коло соціальних зв'язків особистості або певної територіальної спільності людей, але відображають лише один аспект життєдіяльності населення, а саме — просторові переміщення з метою задоволення соціальних потреб. Дещо ширше уявляє собі життєдіяльність А.А. Анохін [5]. Він, на думку М.І. Фащевського [24], ближче за інших вчених підійшов до розуміння повноти соціальних процесів і включив у життєдіяльність демографічні, соціально-інфраструктурні та інші процеси.

Дуже цікавою, з нашої точки зору, є економічна теорія життєдіяльності, запропонована А.Б. Альохіним [3]. Автор подає дослідження закономірностей поведінки і відносин людей в різних соціально-економічних умовах. Вчений вказує на неоднорідність населення і його реакції на економічні зміни у суспільстві, а також на тісний зв'язок економічних та інших підходів до життєдіяльності населення. Він відзначає, що об'єктом життєдіяльності є неоднорідна сукупність людей, яка характеризується однотипними ознаками і демонструє схожу поведінку в деякому наперед заданому просторі параметрів.

А.Б. Альохін [4] також пропонує свою структуру життєдіяльності, в яку, на його думку, слід включити: динаміку чисельності (відтворення і міграції); споживання продуктів та послуг; виробництво (відтворення) трудових ресурсів і їх реалізацію на ринку. Вчений виділяє також такі основні блоки моделі життєдіяльності населення: демографічні процеси, природний приріст, механічний рух, споживання благ, трудові ресурси, відходи.

Інший підхід до вивчення життєдіяльності використовують такі автори як І.О. Горленко [9], В.П. Руденко [19] у своїй праці «Проблеми комплексного розвитку території». При визначенні поняття соціального ландшафту вони виділяють сім основних блоків життєдіяльності людини: демографічний, медико-екологічний, споживчий, соціально-стресовий, політичний, етнокультурний, криміногенний. Найбільшу увагу ці автори звертають на екологічні сторони життєдіяльності і відзначають, що рівень комфорту умов життєдіяльності

населення багато в чому залежить від екологічного комфорту, в якому виділяють дві сторони: природну (забруднення середовища, розвиток несприятливих природних і природно-техногенних процесів); соціальну (медико-екологічна ситуація, що обумовлюється рівнем забезпечення населення товарами та послугами, соціально-стресова ситуація).

Найбільш комплексно, з географічної точки зору, до вирішення проблеми життєдіяльності населення підійшов М.І. Фащевський [23], якого по праву можна назвати творцем географічної теорії життєдіяльності людини (при чому слід звернути увагу на соціальне спрямування цих досліджень). На його думку, життєдіяльність – це складний комплекс взаємодій особистості або локальної сукупності людей з навколишнім світом, що відноситься до всіх сфер людського життя. Вона охоплює всі сторони існування людини як мікрокосму, найскладнішої природно-соціальної системи.

Життєдіяльність населення він виражає у вигляді різноманітних соціально-економічних і соціоприродних відносин, що мають суспільний характер. Ці відносини проявляються на рівнях як окремих особистостей, так і людських спільностей, організованих за соціальною чи територіальною ознакою і втілюються у певному виді діяльності. Кожна соціальна спільність вирішує визначене завдання суспільного розвитку — виробництво продукції чи послуг, навчання, виховання, управління та ін. Територіальні спільності людей через сукупність різноманітних видів діяльності реалізують (роблять реальними) суспільну систему відносин.

Вступаючи у взаємозв'язки з навколишнім соціально-економічним та природним середовищем, різноманітні соціальні і територіальні спільності людей знаходяться в певних відносинах до засобів виробництва, працюють у різних галузях виробничої і невиробничої сфери, мають різні умови праці, оплату, рівні добробуту і споживання, неоднакові бюджети часу, організацію побуту, дозвілля та інші. Все це створює для кожної спільності специфічний спосіб життя як сукупність засобів вираження різних сторін їхньої життєдіяльності, що проявляються у різноманітності її структури. Разом із тим при всій специфіці життєдіяльних характеристик тих чи інших спільностей всю різноманітність відносин, що в них відбуваються, автор зводить до п'яти основних видів діяльності, інтегруючи конкретні прояви цих відносин за їхнім значенням у житті людини [21]: трудова (вироблення матеріальних благ та послуг для задоволення своїх життєво важливих потреб); споживча (використання матеріальних благ та послуг); відтворювальна (народження та виховання дітей, що забезпечує зміну людських поколінь, а також відновлення соціальних характеристик та властивостей населення – здоров'я, працездатність, професійна підготовка та ін.); розселенська (поселенська) відображає просторово-часову форму організації його життя, визначаючи особливості відносин людей до місця протікання життєвих процесів); соціоприродна (відображає взаємодію людини з навколишнім природним середовищем, її ще можна у деякій мірі

розглядати, як споживання та відтворення природних ресурсів шляхом трудової, споживчої та розселенської діяльності людей).

Враховуючи викладене вище, можна підійти до визначення поняття життєдіяльності в економіко-географічному розумінні його суті. Життєдіяльність населення – це процес соціальних, виробничих, економічних, соціоприродних та інших взаємодій людини, чи локальної територіальної спільності людей із суспільством та навколишнім середовищем, в результаті яких відбувається задоволення її потреб і відтворення життя в широкому розумінні цього слова.

Розглядаючи життєдіяльність населення як процес, ми, по суті, розглядаємо його функціонування. Звідси життєдіяльність — це певна функціональна система, яка обмежується визначеними територіальними та суспільними рамками і складається з певних функціональних циклів життєдіяльності. Прикладом найпростішого з них може бути добовий цикл життєдіяльності, який наводять К. С. Лейкіна, В. В. Покшишевський [13]. Він базується, кажучи спрощено, схематично — на чергуванні робочого часу, вільного часу, часу самообслуговування і сну.

На наш погляд, життєдіяльність населення проявляється у різноманітних видах діяльності і тому доцільно виділити шість елементів, які і будуть виступати як функціональні форми (компоненти системи) життєдіяльності, які характерні для будь-якої територіальної спільності людей.

Зокрема, поняття «електоральна поведінка» вживається зазвичай на означення своєрідної реакції населення на стан і зміни соціально-економічного середовища проживання, яка виявляється через участь у виборах, власне характер політичних симпатій, а також стабільність електоральних преференцій. Географічний аналіз електоральної поведінки дає змогу оцінити територіальні відмінності в поглядах населення на принципові проблеми суспільно-політичного та господарського розвитку держави та регіону, напрями та динаміку відповідних змін, на важливі питання її внутрішньої та зовнішньої політики тощо [26].

На відміну від інших наук, що мають близьку сферу інтересів політології, електоральної соціології, психології виборів тощо, Електоральна географія не оперує індивідуальними спостереженнями, а певними узагальненими за територіальним критерієм даними. Натомість при інтерпретації результатів географічного дослідження правильніше буде говорити не так про електоральні уподобання виборців, як про уподобання регіону (міста, району), тобто про сукупність виборчих настроїв. Таким чином, аналіз електоральної поведінки населення дає змогу виявити й пояснити передусім особливості масової електоральної поведінки у всій її різноманітності. Та обставина однак ні в якому разі не применшує ролі географічного підходу [26].

Електоральна поведінка має зазвичай груповий характер. Виборчі уподобання формуються в певних суспільних групах (сім'я, сусіди, друзі,

колеги), до яких належить конкретна людська одиниця. Міжособистісні стосунки в рамках такої групи викликають т.зв. процес соціалізації, наслідком якого дуже часто є привласнення особою поглядів і переконань інших людей. Відповідно остаточне рішення виборця значною мірою залежить від ступеня самоідентифікації з тією локальною спільністю, в якій він проживає і перебуває в активних контактах. Таким чином, існує велика ймовірність постання певних просторових сукупностей людей з подібними політичними уподобаннями, які можуть охоплювати не тільки житловий мікрорайон чи цілий населений пункт, а навіть досить великі регіональні масиви.

Такий підхід дозволить найповніше охопити і інші сторони життя населення і дати комплексну характеристику політичним, соціальним, суспільним та іншим взаємозв'язкам населення, що проживає на певній території в даний проміжок часу.

Найширший спектр взаємозв'язків та взаємодій населення охоплює дослідження життя певної територіальної спільності людей. Саме поняття «територіальної спільності людей» все більше застосовується в суспільній географії, але наукові суперечки щодо його суті продовжуються. Свої думки стосовно цієї проблеми у географії висловили Е. Б.Алаєв [2], М.Бугроменко [7], А. А. Долінін [11], В.Б. Шишацький [26] та інші. Декотрі дослідники суттєвою ознакою територіальної спільності людей називають їх сумісне проживання на певній території. За їхнім визначенням члени територіальної спільності «зв'язані узами спільних відносин до території на якій проживають, і узами відносин, що втікають з факту проживання на спільній території».

На нашу думку, найбільш точно виражають зміст територіальної спільності людей ті дослідники, які не обмежують визначення її суті лише сумісним проживанням, а й доповнюють його соціально-економічними та іншими ознаками.

Крім матеріальної і соціальної, основою формування територіальної спільності населення є і духовна сфера суспільного життя. Вона включає естетичну, культурну, а також релігійну і виховну діяльність. Територіальні особливості прояву цих аспектів суспільного життя служать важливою ознакою їх спільності. Тому, як відзначає М. І. Фащевський [22], територіальна спільність людей — це пов'язана з постійним місцем проживання сукупність людей, що об'єднуються переважаючим для неї характером і структурою праці, протіканням соціальних процесів, а також особливостями розвитку духовної сфери і розселення населення.

Такий напрямок дослідження територіальної спільності людей дає змогу розглядати її, як певну територіально обмежену систему життєдіяльності населення, що в свою чергу дозволяє включити систему життєдіяльності в понятійно-термінологічний апарат суспільної географії, як одну з форм суспільно-територіальної системи.

Аналіз системи життєдіяльності розкриває економічний, соціальний, морально-психологічний та інтелектуальний стан населення на певній території в даний період — період економічних реформ. Широкі можливості розкриваються з розробкою цього поняття щодо вивчення територіальних відмінностей у різних сферах життєдіяльності населення, у виявленні закономірностей поведінки і відносин людей у різних соціально-економічних умовах. Це дає можливість виділяти певні територіальні системи життєдіяльності населення, а також їхні ієрархічні та типологічні різноманітності. При цьому для характеристики стану територіальних систем життєдіяльності достатнім буде використання таких показників: чисельність і працездатна частина населення, якість його життя, певний рівень і характер споживання можливих благ, електоральна поведінка, доходи населення, зайнятість населення, розвиток малого бізнесу, житловий фонд і умови життя населення, а також споживання послуг населенням області, комфортність житла, демографічні процеси.

Предметом досліджень є територіальна організація життєдіяльності населення, відповідно система, яку ми розглядаємо — територіальна. Для дослідження функціональної організації життя населення цікавим буде виділення функціональних систем життєдіяльності населення. У цьому плані системи можуть бути повними чи неповними (за складом компонентів, які також виступатимуть у ролі елементів життєдіяльних циклів).

Враховуючи думку, що СТК вужче від суспільно-територіальної системи, що СТК - це частина суспільно-територіальної системи, під якою слід розуміти просторово-часову частину ойкумени, в якій взаємопов'язано і взаємообумовлено поєднуються всі сфери життя суспільства (людей), які включені в процеси суспільного відтворення, ми можемо констатувати існування такого поняття, як територіальний комплекс життєдіяльності. М. І. Фащевський [20] та інші констатують, що система розселення, являє собою, по суті, територіально-життєдіяльний комплекс. Під таким комплексом розуміється комплекс, що забезпечує існування ТСЛ. Наведене визначення характеризує більше соціальний аспект діяльності людей і не розвиває взаємозалежність між поняттями територіальної системи життєдіяльності і територіального комплексу життєдіяльності.

Поняття комплекс, відзначене М. Д. Пістуном [17], передбачає строго визначений набір взаємозв'язаних компонентів, що перебувають між собою в генетичному і функціональному зв'язку. Якщо в системах акцентується увага на впорядкованості компонентів, то в комплексах на зв'язках, причинах і взаємообумовленості. Отже, територіально-життєдіяльні комплекси як форми територіальної організації соціально-економічного життя населення на будь-якому регіональному рівні утворюють внутрішню цілісність, яка формується за допомогою різноманітних зовнішньо- і внутрішньоконтекстних зв'язків, що

виникають у процесі різних видів діяльності територіальних спільностей людей. Кожне таке утворення — складна структурована система. Основними її підструктурами є різноманітні види взаємодій населення, в тому числі із навколишнім середовищем [8, 16].

Отже, люди в процесі життєдіяльності, знаходячись у поєднанні різноманітних видів діяльності, формують різноманітні територіальні утворення. Кожному типу життєдіяльності відповідає певна організація життя населення, яка служить базою для формування територіальних життєдіяльних комплексів та систем.

Висновки. Отже, системі життєдіяльності як поняттю притаманні всі атрибути, що характерні для будь-якої системи. По-перше, дана система досить складне утворення; по-друге, між елементами системи встановлюються певні взаємозв'язки, інтенсивність яких у системі більша, ніж самої системи з зовнішнім середовищем. Зв'язки системи проявляються у певних видах діяльності і дозволяють визнати життєдіяльну систему як деяку цілісність, яка в тій чи іншій мірі відносно автономно функціонує у відношенні до оточення.

Елементи системи також можуть бути представлені як складні утворення. При аналізі вони будуть виступати певними підсистемами, дані підсистеми в свою чергу складаються з сукупності зв'язних елементів через їх функції. Разом із тим, як вже вище відзначалось, сама система життєдіяльності виступає підсистемою в системі більш високого ієрархічного рівня, а саме суспільно-територіальної системи, тобто можлива відома субординація.

Системи життєдіяльності можна розрізняти, наприклад, за специфікою поведінки як функціонуючі і ті, що розвиваються (в останньому випадку система знаходиться в процесі кількісних і якісних змін); за інтенсивністю зв'язків з оточуючими системами чи середовищем — на системи відкритого типу, коли під дією факторів із зовні проходить зміна її характеристик, і закритого типу. Накінець, системи можуть відрізнятися за профілем, предметністю.

Список використаних джерел.

1. Агафонов Н.Т. Географическая наука региональный и экологический подходы // Проблемы территориальной организации экономики / Агафонов Н.Т., Лавров С.Б., Хорев Б.С. — Л.: Наука, 1979. — С. 11–19.
2. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. — М.: Мысль, 1983. — 350с.
3. Алехин А.Б. Экономическая теория жизнедеятельности человека: основные понятия и гипотезы / А.Б. Алехин. — О.: 1993. — 46 с.
4. Алехин А.Б. Прогнозирование и оптимизация экономико-экологических систем / А.Б. Алехин. — К.: Наукова думка, 1993. — 150 с.
5. Анохин А.А. Региональные проблемы социального развития / А.А. Анохин. — Л.: МГУ, 1986. — 160 с.
5. Анохин А.А. Современная социальная география Запада: теория, методология; предметное содержание / А.А. Анохин // Весник Ленинградского университета. — серия географическая. — 1987. — вып. 2, №4. — С. 84-93.

6. Архипов Ю.Р. Процесы взаимодействия в экономико–географических системах / Ю.Р. Архипов, Р.Г. Хузеев – Казань: Издат Казанского у-та, 1980. – 150 с.
7. Бугроменко В.М. Исследование территориальной структуры города (на примере внутригородского транспорта): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 МГУ. – М., 1980. – 32 с.
8. Гольц Г.А. Принцип сочетания производственных и социальных связей для выделения системы расселения разного уровня / Г.А. Гольц // Достижения и перспективы. – 1985. – №3. – С. 14–18.
9. Горленко И.А. Современный этап развития экономико-географических исследований в УССР / И.А. Горленко, Г.В. Балабанов // Развитие географических исследований в УССР. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 94–101.
10. Гукалова І.В. Якість життя населення України: теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження / дис... д-ра геогр. наук : 11.00.02 / І.В. Гукалова; НАН України, Інститут географії. - К., 2008. - 463 с.
11. Долинин А.А. Социальная география – особая ветвь географии населения / А.А. Долинин // Теоретические аспекты экономической географии. – Л.: ГО, 1975. – С. 53–61.
12. Долинин А.А. Проблемы методологии и методики исследования территориальных общностей в системе социального районирования / Долинин А.А., Бугаев В.К., Шипунова З.И. // Социальная география СССР (Проблемы методологии и теории). – Л.: ГО, 1984. – . 14–25.
13. Кабо Р.М. Элементы географического изучения населения в СССР / Р.М. Кабо // География в школе. – 1941. – №3.
14. Лейкина К.С. География образа жизни как особое направление экономико-географического страноведения / К.С. Лейкина, В.В. Покшишевский // Изв. АН СССР. Сер. геогр. – 1978. – №2. – С. 136–150.
15. Машкова О.В. Суспільно-географічне дослідження геопросторової неоднорідності умов життєдіяльності сільського населення регіону дис. канд. геогр. наук: 11.00.02 / О.В. Машкова / Херсонський держ. ун-т. - Херсон, 2008. - 182 с.
16. Методологічні проблеми сучасної географії: [Зб. наук.пр.] – К.: Наукова думка, 1993. – 155 с.
17. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії / М.Д. Пістун – К.: Вища школа, 1996. – 230 с.
18. Ревайкин А.С. Уровень жизни населения (методология и проблемы регионального исследования) / А.С. Ревайкин – М.: Наука, 1989.
19. Руденко Л.Г. Напрями географічних досліджень в Україні у сучасних умовах / Л.Г. Руденко // Український географічний журнал. – 1995. – №1 – 2. – С. 7–12.
20. Фашевский Н.И. Урбоэкологическое районирование в староосвоенных регионах / Фашевский Н.И., Немченко М.П., Старостенко А.Г. // Тез. докл. междунар. конф. «Экологическая безопасность зон градопромышленных агломераций Западной Украины». – Пермь, 1993. – С. 79–81.
21. Фашевский Н.И. Территориальная организация жизнедеятельности населения / Фашевский Н.И., Палий Т.М., Немченко М.П. – К.: Наукова думка, 1992. – 136 с.
22. Фашевский Н.И. Методологические аспекты региональных исследований жизнедеятельности населения / [Фашевський Н.И., Палий Т.М., Немченко М.П., Старостенко А.Г.] // Методологические проблемы современной географии. – К.: Наукова думка. – 1993. – С. 112–119.
23. Фашевський М.І. Порівняльний аналіз умов життєдіяльності населення областей України / [Фашевський М.І., Палій Т.М., Немченко М.П., Старостенко Г.Г.] // Економіка Радянської України. – 1991. – №10. – С. 71–76.
24. Фашевский Н.И. Научно-методические основы исследования социально-демографических условий формирования общественно-территориальных комплексов / [Фашевський Н.И., Немченко М.П., Старостенко А.Г.] // Методические основы географических исследований природных и общественных территориальных комплексов. – К.: Наукова думка. 1989. – С. 54–58.
25. Федоров Г.М. Теоретические и методические основы геодемографической типологии микрорайонов / Г.М. Федоров // Социальная География СССР. – Л.: Наука, 1984. – С. 97–105.

26. Шишацький В.Б. До питання про наукову теорію і термінологію електоральної географії / В.Б. Шишацький // Ек. та соц. географія: науковий збірник / МОН України; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – Вип. 57. – С. 21–26.
27. Bastide M., Girard A. Mobilite de la population. Population, 2005. – №4. – P. 15–18.
28. Beaujeu-Garnier J. La population francaise. Apres le recensement de 2011. Paris, 2012
29. Claval P. Principes de geographic sociale. Paris, 1973.
30. World Urbanization Prospects: The 2007 Revision Highlights. – United Nations, New York, 2008. – 22 pp.
31. Smith D.M. The geography of social well-being in the United States. – New York: McGraw Hill, 1973. – P.1.
32. Smith D.M. Human geography: a welfare approach. - London: Edward Arnold, 1977.– P.362-363.

References:

1. Agathon NT Heohrafycheskaya Locale science and ecologically approaches // Problems terrytoryalnoy organization Economy / NT Agathon, SB Lavrov, Horev BS - L .: Nauka, 1979. - P. 11-19.
2. Alaev Э.В. Socio-Economic Geography: Ponyatyyno-terminology dictionary / Э.В. Alaev. - М .: Thought, 1983. - 350p.
3. Alekhin AB Economic Theory zhyznedeyatel'nosty rights: Basic concepts and hypotezy / AB Alekhin. - О .: 1993. - 46 p.
4. Alekhin AB Prediction and optimization of economic and ecologically systems / AB Alekhin. - К .: Naukova Dumka, 1993. - 150 p.
5. Anokhin AA Locale Problems of Social development / AA Anokhin. - LA: Moscow State University, 1986. - 160 p.
6. Anokhin AA Modern Social Geography West: Theory, Methodology; predmetnoe Contents / AA Anokhin // Vesnyk Lenynhradskoho University. - Series heohrafycheskaya. - 1987 - Vol. 2, №4. - P. 84-93.
7. Arkhipov YR Protsesy interaction in economic and geographical systems / YR Arkhipov, RG Huzeev - Kazan: Kazan in Izdat Press, 1980. - 150 p.
8. Buhromenko VM Study terrytoryalnoy structure of the city (in Example vnutryhorodskoho transport): Abstract. Thesis. for obtaining sciences. degree candidate. Geography. sciences specials. 11.00.02 MSU. - М., 1980. - 32 p.
9. Goltz GA The combination Pryntryp proyzvodstvennykh Up Social and economic relations system is selected for rasselenyya differently urovnja / GA Goltz // achievements and prospects. - 1985. - №3. - P. 14-18.
10. Gorlenko IA Modern Stage of development of economic and geographical of research in the USSR / IA Gorlenko, GV Balabanov geographical // Development of research in the USSR. - К .: Naukova Dumka, 1990. - P. 94-101.
11. Hukalova IV Quality of life in Ukraine: theoretical and methodological foundations of social and geographical research / dis ... Dr. Geography. Sciences: 11.00.02 / IV Hukalova; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Geography. - К., 2008. - 463 p.
12. AA Dolinina Social Geography - osobaya vetv population geographers / AA Dolinina // Theoretical aspects ekonomycheskoй geography. - L .: PO, 1975. - P. 53-61.
13. AA Dolinina Problems methodologies and methods of the study terrytoryalnykh obschnostey in the social rayonyrovanyya / Dolinina AA Bugaev VK, Shipunov ZI // Social Geography USSR (Problems of methodology and theory). - L .: PO, 1984. -. 14-25.
14. Cape RM Elements geographical Study population in the USSR / RM Cape // Geography in school. - 1941. - №3.
15. Leikin KS Geography lifestyle How Particular direction economic-geographical stranovedenyya / KS Leikin, VV Pokshyshevskyy // Izv. USSR Academy of Sciences. Avg. Geography. - 1978. - №2. - P. 136-150.
16. O. Mashkov Socio-geographical study heterogeneity geospatial living conditions of the rural population of the region dissertation. candidate. Geography. Sciences: 11.00.02 / AV Mashkov / Kherson State Univ. - Kherson, 2008. - 182 p.
17. Methodological problems of modern geography: [Coll. nauk.pr.] - К .: Naukova Dumka, 1993. - 155 p.

17. Y. MD Basic theory of social geography / MD Y. - K .: High School, 1996. - 230 p.
18. AS Revaykyn Level of life of the population (Methodology and Problems rehynalnoho Studies) / AS Revaykyn - M .: Nauka, 1989.
19. Rudenko LG Areas of geographic research in Ukraine in modern conditions / LG Rudenko // Ukrainian Geographical Journal. - 1995. - №1 - 2. - P. 7-12.
20. Fashevskyy NI Urboekolohycheskoe rayonyrovanye staroosvoenyh in the regions / Fashevskyy NI, Nemchenko MP, Starostenko AG // Proc. Dokl. Internat. Conf. "Ekolohycheskaya Safety zones hradopromyshlennyh agglomerations of Western Ukraine." - Perm, 1993. - P. 79-81.
21. Fashevskyy NI Terrytoryalnaya Organization zhyznedeyatelnosty population / Fashevskyy NI, smoke TN, MP Nemchenko - K .: Naukova Dumka, 1992. - 136 p.
22. Fashevskyy NI Methodological aspects of research rehynalnyh zhyznedeyatelnosty population / [Fashevskyy NI, smoke TN, Nemchenko MP, Starostenko AG] // Problems of methodological Modern geographers. - K .: The scientific opinion. - 1993. - P. 112-119.
23. Fashevskyy MI Comparative analysis of the living conditions of the population of regions Ukraine / [Fashevskyy MI, TN Pyro, Nemchenko MP, GG Starostenko] // The economy of the Soviet Ukraine. - 1991. - №10. - P. 71-76.
24. Fashevskyy NI Scientific and Methodological Fundamentals of the study of social and demohrafycheskyh uslovyy Formation socially terrytoryalnyh complexes / [Fashevskyy NI, Nemchenko MP, Starostenko AG] // Methodical Fundamentals of research natural geographical and Public terrytoryalnyh complexes. - K .: The scientific opinion. 1989. - P. 54-58.
25. Fedorov GM Theoretical and Methodological Bases heodemohrafycheskoy typology mykrorayonov / GM Fedorov // Social Geography of the USSR. - L .: Nauka, 1984. - P. 97-105.
26. Shishatskiy VB On the scientific theory and terminology electoral geography / VB Shishatskiy // EC. and social. Location: scientific collection / MES of Ukraine; Kyiv National Taras Shevchenko University. - K., 2007. - Vol. 57. - P. 21-26.
27. Bastide M., Girard A. Mobilite de la population. Population, 2005. - №4. - P. 15-18.
28. Beaujeu-Garnier J. La population francaise. Apres le recensement de 2011. Paris, 2012
29. Claval P. Principes de geographic sociale. Paris, 1973.
30. World Urbanization Prospects: The 2007 Revision Highlights. - United Nations, New York, 2008. - 22 pp.
31. Smith D.M. The geography of social well-being in the United States. - New York: McGraw Hill, 1973. - P.1.
32. Smith D.M. Human geography: a welfare approach. - London: Edward Arnold, 1977.- P.362-363.